

5.

ULUSLARARASI
TÜRKİYE TÜRKÇESİ
AĞIZ ARAŞTIRMALARI
ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

7-8 Kasım 2019

V. ULUSLARARASI
TÜRKİYE TÜRKÇESİ
AĞIZ ARAŞTIRMALARI
ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağz Araştırmaları alıştayı (V: Adana:
2019)

V. Uluslararası Türk Türkiye Türkçesi Ağz Araştırmaları alıştayı
Bildirileri: 7-8 Kasım 2019 .--Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021.

768 s.: tbl, řkl., hrt.; 24 cm.— (Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1383)

ISBN 978-975-17-4791-4

1. Toplantılar, Ağz Araştırmaları—Türkiye Türkçesi 2. Türk Dili,
Ağz Araştırmaları--Toplantılar

410.6

Türk Dil Kurumu Yayınları

V. ULUSLARARASI
TÜRKİYE TÜRKÇESİ
AĞIZ ARAŞTIRMALARI
ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

7-8 Kasım 2019

ADANA

Ankara, 2021

Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1383

V. ULUSLARARASI TÜRKİYE TÜRKÇESİ
AĞIZ ARAŞTIRMALARI ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ
7-8 Kasım 2019

*

Metin denetimi:

TDK - Uzman Âdem TERZİ

*

Sayfa ve kapak tasarımı:

TDK - Fayik YANGIR

*

Baskı:

Birinci baskı: Ankara, 2021 Mart

ISBN: 978-975-17-4791-4

*

Dağıtım:

Türk Dil Kurumu

Atatürk Bulvarı No: 217

06680 Kavaklıdere / ANKARA

Telefon: +90 (312) 457 52 00

Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83

Genel ağ: <http://tdk.gov.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yaym, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

SUNUŞ • 13

AÇIŞ KONUŞMALARİ • 14

Prof. Dr. Faruk YILDIRIM • 14

Prof. Dr. Leylâ KARAHAN • 14

Prof. Dr. Feyzi ERSOY • 16

Prof. Dr. Mustafa KİBAR • 16

PANEL • 18

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN • 18

Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ • 18

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR • 18

Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA • 21

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • 24

BİLDİRİLER • 29

Derleme Sözlüğü'ne Göre Adana İli Ağzındaki Bitki Adlarının Diğer Ağız Bölgeleriyle İlişkisi ve Kavram Alanları • 29

Ayşehan Deniz ABİK - Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU - Nevin MAZMAN

Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi • 51

Ali AKAR - Ayşe GÜNAY

Ulupamir Kırgızcasında Türkiye Türkçesi Söz Varlığı • 71

Cüneyt AKIN

Doğu Anadolu Bölgesi Ağızları ve Azerbaycan Türkçesi Ağızlarında Altsıralama Yapılarının Alansal Yayılımı Üzerine Kullanım Tabanlı Dil Bilimsel Bir Değerlendirme • 77

Mehmet AKKUŞ

Elazığ İli Kovancılar Göçmen Ağzının Şekil Bilgisi Bakımından Yerleşmesi • 101
Ercan ALKAYA - Murat DOĞAN •

Türkçe ile Zazaca Arasındaki İlişkiler Bağlamında
Diyarbakır/Çermik Örneği • 129

Serdar ALTUNTAŞ

Nahçıvan (Azerbaycan) ve Kars (Türkiye) Ağızlarındaki Hayvancılıkla İlgili
Söz Varlığının Karşılaştırmalı Tahlili Üzerine Bir İnceleme • 139

Ebülfaz AMANOĞLU GULİYEV

Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmalarında Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının
Yeri ve Önemi • 153

Hülya ARSLAN EROL •

Ağız İlişkileri ve Etkileşimleri Bakımından Antalya/Kumluca Türkmen
Toplulukları • 163

Emine ATMACA - Özlem GÜZEL

Lübnan Türk Ağızları Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızları Arasındaki
Ortaklıklar ve Katkılar • 185

Özgür Kasım AYDEMİR

Ceyhan Nogay Türkleri Ağzı ve Özellikleri • 193

Serpil AYDUTTU ÇEVİK

Yalova İli Yerli Ağzı ile Kütahya ve Aydın İli Ağızlarının İlişkileri • 203

Anıl ÇELİK

İzmir'in Ödemiş İlçesindeki Kosova Göçmenlerinin Ağzı Üzerine • 221

Aylin ÇAKIR

Karapınar Yerli ve Türkmen Ağızlarının Karşılaştırılması • 235

Kazım ÇIRACI •

Kars İli Ağızları Bağlamında Karacaören Köyünde Yaşayan Estonlar ve Genel
Ağız Özellikleri • 249

Muhammed ÇİTGEZ

Erzurum, Kars, Ardahan ve Artvin Ağızlarında “Akrabalık” Kavram Alanına
Giren Adlar • 257

Melek ÇUBUKCU

Eskişehir İli Yerli Ağızlarının Balkan Muhacir Ağızları Üzerindeki Ses Bilgisel ve Biçim Bilgisel Etkileri • 281

Erdoğan BOZ - Songül İLBAŞ •

Göçmen ve Yörük Ağızlarının Ölçünlü Dile Yaklaşma Eğilimleri Üzerine İstatistiki Bir Deneme • 295

Talat DİNAR

Balkan Muhacir Ağızlarının Eskişehir İli Manav Ağızlarına Etkileri • 307

Fatih DOĞRU - Ferdi BOZKURT

Rumeli ve Kıbrıs Ağızlarında Küçültme Biçimleri Örnekleminde Bir Dil Teması Türü Olarak Sıklık Kopyalaması • 323

Oğuzhan DURMUŞ • 323

Tokat Erbaa Göçmen Türk Ağızları ve Yerli Ağızla İlişkileri • 335

Kürşat EFE

Sivas Ağızlarının Diğer Anadolu Ağızlarıyla ve Yazı Dili Olan Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Morfolojik Benzerlikleri • 349

Emin EMİNOĞLU

Bartın Ağızlarında Altsesbirimlerin Alt Ağız Bölgelerindeki Görünümleri • 363

Gönül ERDEM NAS

Karaçay Türkçesine Türkiye Türkçesi Etkisi (Eskişehir ve Çevresi) • 373

Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

Yerli Ağızlar Arasındaki İlişki Mardin Örneği • 383

Hadra Kübra ERKINAY TAMTAMIŞ

Ağız İlişkileri Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım • 409

Serpil ERSÖZ

Bulgaristan Sahası Burgaz İli Türk Ağızlarının Rumeli Ağızları Arasındaki Yeri • 417

Nurcihan GÜNEŞ

Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarına Dil Teması Yoluyla Geçen Kopyalama Örnekleri • 443

Ahmet GÜNŞEN

Türkçedeki O'lu Dudak Uyumunun Prizren Ağzındaki Görünümü • 475

Ayla HAFIZ KÜÇÜKUSTA

Karadağ Topraklarında Türkçe ve Karadağlıca Ağızlarının Etkileşimi • 483
Alpay İĞCİ

Manisa Yerli ve Göçmen Ağzında Soru Ekinin Yeri • 535
Ayşe İLKER • 535

Toplum Dil Bilimi Bağlamında Sözcüksel Değişimler: Eskişehir İli Yerli ve Göçmen Ağızları Örneği • 547
Duygu KAMACI GENCER - Göksel SERT

Dil Bilimsel Temaslar Açısından Siirt ve Siirt Merkez Ağzında Türkçenin Katmanlaşması • 571
Mehmet Vefa NALBANT

Hatay Ovakent Özbek Göçmenlerinde Kod Değişimi ve Dil Karışması • 585
Jale ÖZTÜRK •

Irak Türkmen Ağızları ile Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eş Değerler ve Bunların Ortaya Çıkmasında Arkaik Anlamların Rolü Üzerine • 599
Önder SAATÇİ

ABD’de Yaşayan Ahıska Türklerinin Ağzı • 635
Erol SAKALLI • 635

Balkan Göçlerinin İslâhiye Yerli Ağzına Etkisi (Kırıkçalı Köyü Örneği) • 643
Emine SOYYİĞİT

Fethinden İtibaren İstanbul’un Türk Nüfusu ve İstanbul Ağzının Oluşumu Üzerine • 657
Hatice ŞAHİN

İzmir’in Menemen İlçesinde Konuşulan Yerli ve Göçmen Ağızları Üzerine • 667
Adiye ŞİMŞEK

Ahıska Ağzına Yerli Ağızların Etkileri (Denizli-Honaz Örneği) • 677
Turgut TOK

Yörük ve Göçmen Ağızları Etkileşimi Bağlamında Ceyhan Ağzında “-AyIn” Biçim Birimi • 687
Yeter TORUN ÖĞRETMEN

Adıyaman Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Ekleri ve Etnik Köken İlişkisi • 701

Mehmet YEŞİLKAYA

Ağızlar Arası Etkileşim ve Dil İlişkileri Bağlamında Suriye ve Lübnan Türkmen Ağızları Üzerine Notlar • 713

Faruk YILDIRIM

Türkiye Türkçesi Doğu Karadeniz Ağızlarında Ön Seste /f/ ~ /p/ Nöbetleşmesi Yabancı Bir Dilin Etkisi Olabilir mi? • 731

Hüseyin YILDIZ

Çukurova'da Bir Göçmen Ağızı: Giritçe veya Giritlice • 751

Muna YÜCEOL ÖZEZEN

ÇALIŞTAY ONURSAL BAŞKANLARI

Prof. Dr. Mustafa KİBAR *Çukurova Üniversitesi Rektörü*

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN *Türk Dil Kurumu Başkanı*

DÜZENLEME KURULU BAŞKANLARI

Prof. Dr. Leylâ KARAHAN *TDK Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı*

Prof. Dr. Faruk YILDIRIM *ÇÜ Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü*

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Şeref ERDOĞAN *Çukurova Üniversitesi Rektör Yrd.*

Prof. Dr. Feyzi ERSOY *Türk Dil Kurumu Başkan Yrd.*

Prof. Dr. Ayşe İLKER *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi*

Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN *Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi*

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN *Trakya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi*

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN *Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi*

Prof. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üyesi*

Doç. Dr. Özgür AY *Uşak Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğr. Üyesi*

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Prof. Dr. Ali AKAR

Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Prof. Dr. Bernt BRENDAMOEN

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Prof. Dr. Ergin JABLE

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL

Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH
Prof. Dr. Nazım İBRAHİM
Prof. Dr. Necati DEMİR
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Prof. Dr. Oktay AHMED
Prof. Dr. Suzan CANHASI
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Doç. Dr. Özgür AY
Doç. Dr. Qaliba HACIYEVA

ÇALIŞTAY SEKRETERLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU
Arş. Gör. Esin AL
Uzm. Abdullah DURKUN
Uzm. Burcu ŞEN

İRAK TÜRKMEN AĞIZLARI İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ YALANCI EŞ DEĞERLER VE BUNLARIN ORTAYA ÇIKMASINDA ARKAİK ANLAMLARIN ROLÜ ÜZERİNE

*Önder SAATÇI**

Giriş

Türk dili tarih boyunca çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu da dilin kullanımında farklılıkları ve çeşitliliği beraberinde getirmiştir. Buna göre, tarih boyunca Türk dili pek çok yazı diliyle kullanılmış; bunun yanı sıra her bölgede çeşitli lehçeler ve her yerleşim biriminde türlü türlü ağızlar var olagelmıştır. Bugün de Türk diline ana hatlarıyla dahi bakıldığında pek çok lehçenin ve bu lehçelere bağlı ağızların varlığını gözlemek mümkündür. Fakat bunların hepsi de Türk dilinin dalları olmasına rağmen bu lehçelerin ve ağızların kullanıcıları arasında tam bir anlaşmanın var olduğu söylenemez. Türk lehçeleri arasında anlaşmayı güçleştiren pek çok sebep vardır. Bunların bir kısmı dilin kendi tabiatından, bir kısmı ise dış etkenlerden kaynaklanır. Bu etkenlere kısaca değinmek gerekirse, en başta Türk dilinin yukarıda da belirtildiği gibi çok geniş bir yeryüzü parçasında kullanılıyor olması, tarihî devirlerde her Türk topluluğunun aynı kaderi paylaşmamış olması, bu toplulukların farklı ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerle bugüne gelmesi, Türk dilinin her bölgede farklı yabancı dillerle farklı ölçülerde karşılaşması, her bir lehçede zaman içinde belli bir kelimenin farklı yan anlamlar kazanması vb. sebepler Türk dilini kullananlar arasındaki anlaşmayı az veya çok güçleştiren tabii, genel ve dil içi sebeplerdir. Öte taraftan, Türk dili konuşurları tarihin çeşitli devirlerinde birtakım siyasi etkenlerin sonucunda dillerine müdahale edilmesiyle de karşı karşıya kalmışlardır. Mesela, Sovyetler döneminde Orta Asya Türk lehçelerinin farklı birer Kiril alfabesiyle yazıya geçirilmesi, gramerlerinin devlet eliyle düzenlenmesi, lehçelerden birer yazı dili oluşturulması bu cümledendir. Öte taraftan geniş anlamda “dil planlaması” olarak literatürde yerini alan ve yakın Türkiye tarihinde Latin harflerinin kabulü ve Dil Devrimi olarak anılan çalış-

* Öğr. Gör., ISUBÜ Eğirdir MYO, kerkuklu7@hotmail.com.

malar da Türkiye Türkçesi (TT) ile diğer Türk lehçeleri arasındaki anlaşmayı güçleştiren unsurlardır. Bütün bunlara, Türk dünyası mensuplarının zaman içinde, kültür bakımından birbirlerine yabancılaşması da eklenebilir. Zira, yukarıda kısaca değinilen alfabelerin farklılaşması sürecine paralel olarak Türk dünyasında zamanla eğitim ve kültür dilleri de farklılaşmıştır. Mesela, Irak Türkmenleri her ne kadar eski yazıyla da olsa, TT kullanarak basın yayın hayatını sürdürmeye çalışmışlarsa da bütün eğitim kademelerinde Arapça tahsil görmek zorunda kalmışlardır. Güney Azerbaycan'da Farsça, Sovyetlerdeki Türk cumhuriyetlerinde Rusça, Doğu Türkistan'da ise Çince Türklerin eğitim ve kültür dili hâline getirilmiştir. Eğitim ve kültür dilinin yabancılaşması ister istemez zevk, estetik ve hayata bakışı da etkilemiş; böylece Türk dünyasındaki fikir ve gönül birliği zamanla zedelenmiştir. Irak'taki, İran'daki, Suriye'deki dikta yönetimler, Çin'deki ve Sovyetlerdeki kapalı komünist rejimler Türk dünyası mensuplarının uzun süre birbirleriyle olan tabii sosyal iletişimlerini de aksatmıştır. Bütün bunlar da lehçeler arasındaki anlaşma oranını düşüren cebri (zoraki) ve dil dışı sebeplerdir.

Türk lehçeleri arasındaki anlaşma oranlarının zamanla düşmesi Türkologlar arasında dil ve lehçe meselelerine farklı yaklaşımların doğmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle farklı lehçelerin yazı diline dönüştürülmüş olması ve her bir yazı dilinin belli bir alt idari birimde (eski Sovyet cumhuriyetlerinde) kullanılıyor olması, zamanla bunların bir de edebiyatlarının ortaya çıkması; böylece farklı Türk lehçeleri arasındaki anlaşma oranlarının düşmesi bir kısım Türkologların, bu farklı yazı dillerine sahip Türk lehçelerini farklı birer dil olarak ele almasına yol açmıştır. Anlaşma oranının dilleri ayırmada tek ölçüt olarak kabul edilmesinden yana olan Türkologlara göre farklı konuşma formlarını kullanan iki kişi karşı karşıya geldiklerinde birbirlerini ancak belli bir yüzdenin altında anlayabiliyorlarsa bu kişilerin ayrı birer dil konuştukları kabul edilmelidir. Bu görüşün karşısındaki Türkologlarsa, dilleri ayırmada ilk karşılaşmadaki anlaşmanın tek ölçüt olamayacağı, aynı dilin farklı lehçelerini kullananların ne kadarlık bir zaman diliminde birbirlerini anlamaya başlayacaklarına da bakılması gerektiğini savunurlar. Onlara göre birbirlerini birkaç haftalık veya birkaç aylık iletişimden sonra rahatlıkla anlamaya başlayan farklı Türk lehçelerinin konuşurları aslında aynı dili kullanmaktadırlar. Ne de olsa hiç kimse bir yabancı dili birkaç haftada veya birkaç ayda yüksek oranda anlayabilecek bir seviyeye ulaşamaz. Biz bu bildirimizde, bu konunun tarafları olan bilim adamlarının görüşlerinin karşılaştırılmasını derinleştirmeyip eleştirilerini de yapmayacağız. Ancak aynı dilin farklı lehçelerini konuşanların da birbirleriyle az veya çok anlaşamayabilecekleri hususunu vurgulamayı amaçlamaktayız.

Farklı Türk lehçeleri arasında anlaşmayı güçleştiren bir konu da yalancı eş değerlerdir. Bu konunun Türk dili araştırmalarında yerini alması pek yenidir. Özellikle, Sovyet bloku dağıldıktan sonra Türk toplulukları arasında yaygınlaşan siyasi ve sosyal ilişkiler ve zamanla çeşitli lehçe edebiyatlarından TT'ye yapılan aktarmalar sırasında, lehçeler arasında aynı kelimeye veya aynı sesletime sahip kelimelere farklı anlamların verilmiş olması ve bunun aktarıcılar tarafından ilk anda fark edilmemesi yalancı eş değerlerin varlığının farkına varılması sonucunu doğurmuş, giderek çeşitli lehçeler arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak bu konu çokça işlenmeye başlanmıştır.

Yalancı eş değerlerin bilinmesi şüphesiz aktarma çalışmalarının daha sağlıklı yürütülmesine ve Türk lehçelerinin öğretilmesi sırasında karşılaşılan bazı yanlış anlamaların önlenmesine yarayacaktır; ancak yalancı eş değerlerin bilinmesi farklı Türk lehçelerini konuşanların sözlü iletişimde de olumlu katkı sağlaması beklenir. Biz bu çalışmamızda Irak Türkmen Ağızları (ITA) ile TT arasında yalancı eş değerler bakımından bir karşılaştırma yaparken bunu amaçladık. Çünkü ITA'dan TT'ye aktarma çalışmaları pek yaygın olmamakla birlikte bu iki konuşma formunu kullananların birbirleriyle sosyal teması son yıllarda gittikçe artmaktadır. Nitekim, Türkiye'deki Irak Türkmen nüfusu gün geçtikçe yükselmekte, Irak'taki Türkmenler hemen hemen tamamıyla Türk televizyonlarını takip etmektedirler. Bu da bazı iletişim problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır ki bunların bir kısmı da yalancı eş değer kelimelerle ilgilidir. Öyle ki, çeşitli vesilelerle bir araya geldiğimiz Irak Türkmenlerinin bize en çok sordukları sorular arasında bu tür kelimeler bulunmaktadır. Hatta, bu gibi kelimelerin, sözlü iletişimde yanlış anlamlandırılması bazen mizah konusu dahi yapılmaktadır. Bu yüzden biz bu çalışmamızda ITA ile TT arasındaki yalancı eş değerleri tespit edip karşılaştırmasını, sınıflandırılmasını ve bunların ortaya çıkış sebeplerini ele almaya çalıştık. Bundan sonraki adım ise bu gibi yalancı eş değerlerin bir kılavuz kitapta toplanarak yayımlanması olacaktır.

Bildirimizde, iki konuşma formu arasındaki yalancı eş değerlerin ortaya çıkış sebepleri sıralanırken iki form arasındaki arkaik anlamlara ağırlık verilecektir. Bir başka deyişle, ITA ile TT'de yalancı eş değer olduğu tespit edilen bazı kelimelerin; karşılaştırılan konuşma formlarından birinde arkaik anlamını muhafaza ettiği, diğerindeyse zaman içinde yeni bir anlam kazandığı gösterilecektir. Böylece bugüne kadar fazlaca üzerinde durulmayan arkaik anlamların, yalancı eş değer oluşumundaki rolü de aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Irak Türkmen Ağızları ile Türkiye Türkçesi Konuşma Formlarının Mahiyetleri

ITA; Irak coğrafyasında (Kerkük, Erbil, Tuzhurmatı, Telâfer, Dakuk, Altunköprü, Hanekin, Tazehurmatı, Yayçı, Beşir, Mendeli, vb.) yaşayan Türk-

lerin kullandıkları, Türk dilinin Azerbaycan lehçesi sahasına giren ağızlardır. Bu ağızlarda Azerbaycan Türkçesinin karakteri çok belirgindir. Teklik birinci şahıs zamirinin “men” şeklinde olması, teklik birinci şahıs ekinin -Am biçiminde geniş ünlülü olması, kapalı e foneminin varlığı (géce, dé-, gét-, év, vb.), öğrenilen geçmiş zaman çekiminin Azerbaycan Türkçesindeki gibi -p ile yapılması gibi, Azerbaycan Türkçesine has birçok fonetik ve morfolojik özelliği bu ağızlarda gözlemek mümkündür. Ayrıca, ITA’da Azerbaycan Türkçesinde kullanılıp TT yazı dilinde terk edilmiş bir kısım söz varlığına (bibi “nine-hala”, döz- “dayan-”, ahtar- “ara-”, tap- “bul-”, vb.) da rastlamak mümkündür (Ercilasun 1993: 115-116).

Orta Asya Türk cumhuriyetlerindeki lehçelerin aksine, ITA yazıya aktarılmış değildir. Dolayısıyla, Irak Türkmenlerinin yazı dili TT’dir.¹ Bu tutum onların asırlarca Osmanlı sınırları içinde kalmalarının tabii bir sonucudur. ITA üzerine bazı filoloji çalışmaları yapılmış (Saatçi 2014: 21-47) olsa da bunlar bölge ağızlarındaki bütün ayrıntıları yansıtmayacak ölçüde değildir. Bu çalışmaların bir kısmı alanın uzmanlarınca da yapılmadığından, hem metodoloji bakımından yer yer kusurlu hem de sonuçları itibarıyla pek çok eksik ve yanlışlarla yüklüdür.

TT’ye gelince, bu yazı dili eski Anadolu Türkçesinin uzantısı olup Osmanlıca döneminden de geçen, Yeni lisan hareketiyle millî bir edebiyat dili hâline gelen, İstanbul ağzına dayalı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, bilhassa söz varlığı Dil Devrimi’yle de şekillenen ve bugün başta Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, Kıbrıs ve Balkan Türklerinin resmî yazı dilidir. TT yazı dilinin grameri üzerine pek çok çalışma yapılmış ve bu yazı dili aynı zamanda basın yayın, edebiyat ve kültür dili olarak da kullanılmaya devam edilmektedir (Korkmaz 2013: 125-138). Biz, işte bu iki konuşma formu arasında yalancı eş değerlerin tespiti ve karşılaştırılması konusunu ele alacağız.

Yalancı Eş Değer ile İlgili Terimler ve Tanımlar

Yalancı eş değer kavramı farklı araştırmacılarca farklı terimlerle karşılanmıştır: “sesteş kelimeler” (Ayşe İlker, Berdak Yusuf, Yusuf Gedikli), “eş sesli” (Ülkü Çelik Şavk, Aziz Merhan), “iletişimi zorlaştıran kelimeler” (Fatma Özkan), “yalancı eş anlamlı kelimeler” (Nurettin Demir), “aldatıcı kelimeler” (Hüseyin Yıldırım); bunlardan bazılarıdır. Fakat biz, Türkoloji çalışmalarında son yıllarda gittikçe yaygınlaşan “yalancı eş değer” terimini tercih ettik. Aşağıda da bu terimin bazı araştırmacılar tarafından nasıl tanımlandığını göster-

¹ Irak Türkmenleri 2003 yılına kadar TT’yi eski harflerle yazıya geçirmişler, bu tarihten sonra ise eski yazıyı tamamen terk etmemekle beraber, yazılı iletişimde ve eğitim uygulamalarında Latin harfleri kullanmaktadırlar.

meye çalıştık. Bu tanımları ortaya koyan yazarların tamamı “yalancı eş değer” terimini kullanmışlardır:

“Çeviri biliminde, kaynak dildeki bir kelimeyle amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olması durumu” (Resulov 1995: 916).

“Kaynak lehçe ve hedef lehçede bulunan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen; ses, yapı, vb. yönlerden eş değer gibi gözükmelerine rağmen, anlam alanları veya görevleri bakımından tamamen örtüşmeyen kelime veya yapılarıdır.” (Uğurlu 2012: 218).

“İki Türk lehçesinde köken ve yazılış bakımından aynı oldukları hâlde, anlamları farklı olan kelimelerin aralarında fark yok zannedilerek eşleştirilmesi” (Kara 2009: 1062).

“Her iki lehçede, görünüşte aynı, anlamca farklı olan kelimelere yalancı eş değer kelimeler denir.” (Alkan 2012: 673).

“... iki lehçe ya da dil arasındaki aynı kökenden gelen sözcük ve yapıların sesçe tam ya da kısmen benzeşmesine veya benzeşmemesine rağmen anlamca örtüşmenin kısmen olması ya da hiç olmaması durumudur.” (Özeren 2014: 113).

“Yalancı eş değer” terimiyle ilgili daha başka tanımlar da yapılmıştır. Ancak biz çalışmamızın mahiyeti hakkında bir fikir vermesi için bu birkaç tanımın yeterli olduğu kanaatindeyiz. Çalışma konumuzun dışına taşmamak kaygısıyla tanımlar arasında eleştirel bir karşılaştırma yapmayı da gerekli görmüyoruz.

Arkaiklik, Arkaik ve Anlam Arkaikliği

Çalışmamızda iki konuşma formunda yalancı eş değerlerin oluşmasında anlam arkaikliğinin rolü olduğu üzerinde durulacağından, bildirimizin bu bölümünde “arkaiklik” ve “anlam arkaikliği” hakkında da kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

Arkaiklik ve arkaik: Dilin belli bir konuşma formunda (lehçe, ağız) kullanılan ses, şekil, kelime ve anlamla ilgili dil unsurlarından birinin veya birkaçının, geçmişte kalmış olmakla beraber, belli bir ağızda veya lehçede, diğerlerine göre geniş kullanıcı kitlesince eskiden olduğu gibi yaşatılıyor olmasına, dünden bugüne oluşturulmuş yazılı metinlerde ise dilin tarihî gelişiminin aksine gramer veya imla bakımlarından karakteristik hâlde gelen dil unsurlarının (ses, şekil, kelime, anlam) eskiden olduğu gibi kullanılmaya devam edilmesine veya dilin tabii gelişimi dışında kalmış birtakım unsurların, kulla-

nıcının tercihi doğrultusunda yeniden kullanılmasına “arkaiklik”, bu şekilde kullanılan dil unsurlarına da “arkaik” denir.

Anlam arkaikliği: Belli bir lehçedeki veya ağızdaki herhangi bir kelimenin anlamı, karşılaştırılan lehçe veya ağza göre Türk dilinin tarihî gelişim sürecindeki anlamla uyuşmayabilir. Bu uyuşmamada konuşma formlarından birindeki anlamın daha eski olması (anlam değişmesine uğramamış olması) rol oynayabilir. Dilde anlam değişimleri sıklıkla görülmesine rağmen bu değişimler dilin bütün formlarında aynı zamanda olmayabilir. Hatta, bazen belli bir kelimenin anlamı dilin diğer kollarına göre uzun asırlar boyunca hiç değişmeden korunabilir. Bu korunma dilin iki kolu karşılaştırıldığında gözlenebileceği gibi bazı lehçe ve ağızlarda karakteristik de olabilir.

Yalancı Eş Değerlerin Ortaya Çıkış Sebepleri

Bildirimizin giriş kısmında üzerinde durduğumuz, Türk lehçeleri arasında anlaşmayı olumsuz yönde etkileyen bazı doğal ve zoraki sebepler yalancı eş değerlerin de oluşmasına yola açmıştır, diyebiliriz. Öte yandan bazı araştırmacılar bu hususu daha belirgin hatlarla da ortaya koymuşlardır. Bunlardan Resulov, TT ile Azr. T. arasındaki yalancı eş değerlerin ortaya çıkış sebeplerini başlıca şu üç maddede toplamıştır: 1. Lehçelerden her birindeki ortak kelimelerde gözlenen anlam kayması, anlam genişlemesi veya daralması, vb. anlam olayları 2. Yabancı dillerden gelen belli bir kelimenin zamanla bu iki lehçeden her birinde farklı kavramları karşılar hâle gelmesi 3. Türkçenin tarihî dönemlerinden gelen ortak kelimelerin bu lehçelerden birinde yazı diline alınmayıp zamanla ağızlarda farklı anlamlar kazanması (Resulov 1995: 917-918).

Mahmudov ise aynı hususta şu sebepleri ortaya koyar: 1. Birden fazla anlamlı ortak bir kelimenin zaman içinde lehçelerden birinde anlamlarından birini kaybetmesi 2. Zamanla ortak kelimeye lehçelerden birinde farklı bir anlam yüklenmesi 3. Ortak bir kelimenin zamanla lehçelerde zıt anlamlara gelmesi 4. Alıntıların farklı lehçelerde farklı anlamlarla kullanılması 5. Alıntıların mevcut anlamlarına daha başka anlamların eklenmesi (Çolak 2014: 598-599).

Biz de ITA ile TT arasındaki karşılaştırmamız sonucunda bunlara ve diğer çalışmalarda ortaya konanlara ek olarak daha başka bazı sebeplerin de bulunduğunu tespit ettik. Mesela ITA’daki bir kısım kelimeler Türkçedeki daha başka kelimelerle sesçe bulaştığından (fonetik kontaminasyon) dolayı TT’deki eşine göre yalancı eş değer hâle gelmiştir. Bu arada, ITA’daki bazı özel adların (ticari markalar) TT’deki cins adlarıyla yalancı eş değer teşkil etmesi de söz konusudur. Fakat bütün bunlardan daha önemlisi iki lehçenin karşılaştırılmasından, her iki konuşma formunda ortak olan kelimelerden birinin arkaik anlamını koruyup diğerinin zaman içinde başka anlamlar yüklenmesidir ki biz çalışmamızda bu türlü kelimeleri sıralayıp yalancı eş değer hâline gelme

süreçlerini ve bu bağlamda arkaikliğin yalancı eş değerlerin oluşmasındaki rolünü aşağıda ayrıntılarıyla açıklamaya çalışacağız.

Yalancı Eş Değerlerin Ortaya Çıkmasında Arkaiklik

Yalancı eş değerlerin oluşumu, bilhassa dilin leksik-semantik düzleminde lehçeleşmeyle paralel giden bir süreçtir; hatta belki de lehçeleşmenin en ilgi çekici boyutudur. Ne de olsa Türk lehçeleri arasındaki en önemli farklılık kelime düzleminde belirginleşir. Dolayısıyla, kavramların her Türk lehçesinde farklı kelimelerle karşılanması veya belli bir kelimeye her lehçede farklı anlamların verilmesi lehçeden lehçeye değişirken yalancı eş değer kelimelerin de bu süreçte oluştuğunu dikkate almak gerekir. Öte yandan, dilin değişkenliği açısından bakıldığında yalancı eş değerlilik bu sürecin de tabii bir sonucudur. Dilde zamanla meydana gelen bazı seslik ve anlamla ilgili değişimler ister istemez yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirir.

Dilde lehçeleşme tarihî bir süreçte gerçekleştiğinden, kelimelerin semantik gelişimini dikkatle izlemek gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü, yalancı eş değerleri ortaya çıkaran sebeplerden biri de dilin, tarihî gelişim süreci içinde, özellikle leksik-semantik düzleminde, farklı coğrafi alanlarda farklı gelişmelere sahne olmasıdır. Nitekim, çeşitli araştırmacılar da çalışmalarında bu hususu dile getirmişlerdir. Bunlardan Doğan Aksan, “oku-” fiilinin Orhun Abideleri’nde hem bugünkü “oku-” hem de “çağır-, davet et-” anlamlarıyla kullanıldığını, oysa günümüz TT yazı dilinden düşen kelimenin bu anlamının Anadolu ağızlarında hâlâ yaşadığını örneklendirir (Aksan 1971: 147). Aksan böylece Anadolu ağızlarında “oku-” kelimesinin arkaik anlamının da yaşamakta olduğunu göstermiş olur. Buna benzer anlam farklılıkları lehçeler arasında da gözlemlendiğinde ve iki lehçeden birinde arkaik anlam bugün dahi yaşıyor, diğerinde kullanılmıyorsa yalancı eş değerler doğmaktadır. Mesela, TT ve Azr. T.de bir organ adı olan *kol*, Bşk. T., Kaz. T. ve Krg. T.de “el” anlamına da gelir. Azr. T.de *düş-* fiili TT’deki anlamının yanında “in-” anlamında da kullanılır. Aslında sözü edilen lehçelerde, “kol” ve “düş-” kelimelerinde gözlenen diğer anlamlar (el, in-) TT ile karşılaştırıldığında arkaiktir. Zira Orhun Abideleri’nde *kol* hem “el” hem de “kol”; *düş-* ise hem “in-” hem de “düş-” anlamlarıyla tespit edilmiştir (Tekin 2016: 312). *Davar* kelimesi de TT, Azr. T. ve Trkm. T.de “koyun-keçi” gibi hayvanların toplu adı iken; Kaz. T., Krg. T., Tat. T. ve Bşk. T.de *tovar* (< tabar) biçiminde olup eski Türkçedeki gibi “mal” anlamındadır (KTLS 1991: 556-557).

Bugüne kadarki araştırmalarda, yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasında arkaikliğin rolü üzerinde, yeterince durulduğu söylenemez. Bu hususta en belirgin tespiti Dilek Ergönenç Akbaba ortaya koymuştur. Akbaba “Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler” makalesinde Nog. T. ile TT’deki yalancı eş değerleri karşılaştırmış ve Nog. T.deki örneklerin birçoğunun TT’ye göre eski Türkçedeki anlamları koruduğunu (Akbaba 2007:

171); böylece yalancı eş değerliğin bundan kaynaklandığını göstermiştir. Ancak Akbaba, Nog. T.deki kelimelerin eski Türkçedeki anlamlarını “arkaik” olarak nitelendirmemiştir.

Mahmudov da lehçeler arasında yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasında “Birden fazla anlamlı ortak bir kelimenin zaman içerisinde lehçelerden birinde anlamlarından birini kaybetmesi mümkündür.” diyerek karşılaştırılan lehçelerden birinde kaybolmayan anlamın arkaik olduğunu dolaylı yoldan belirtmiş olur (Çolak 2014: 598).

Celâl Güngör de “Türkiye Türkçesi ile Y. Uyg. T.de Yalancı Eş Değerler (İsim ve İsim Soylu Kelimeler Örneği)” makalesinin sonuç bölümünde “Yeni Uygur Türkçesi, Türkiye Türkçesine göre eski Türkçe özellikleri hem şekil hem de semantik açıdan daha iyi muhafaza etmektedir.” (Güngör 2017: 167) diyerek örneklediği “burun, üzülüş, san” gibi kelimelerin tarihî anlamlarına dikkat çeker; fakat o da bunları “arkaik” olarak nitelemez.

M. Fatih Alkayış da “Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği)” makalesinde, Y. Uyg. T.nin şekil özellikleri bakımından TT’ye göre eski Türkçeye daha yakın olduğunu belirtir (Alkayış 2009: 62).

Bekir Direkci-Mevlüt Gülmez de “Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler” başlıklı ortak makalelerinde inceledikleri 172 kelime çiftinden 50’sinin, Güney Azerbaycan Türkçesindeki şekillerinin eski Uyg. T., Derleme ve Tarama sözlüklerindeki anlamlarla örtüşüğünü, Güney Azerbaycan Türkçesinin, TT’ye göre eski Türkçeye daha yakın olduğunu belirtmişlerdir (Direkci-Gülmez 2012: 150).

Şüphesiz daha başka çalışmalarda da buna benzer tespitler bulmak mümkündür. Ancak görüldüğü üzere, bugüne kadarki çalışmalarda arkaikliğin, yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasındaki rolü üzerinde yeterince durulmadığı, ancak yüzeysel biçimde konuya değinildiği gözlenmektedir. Biz bu çalışmamızda önce ITA ile TT arasındaki yalancı eş değerleri hangi başlıklar altında sınıflandıracığımızı gösterecek, sonra iki konuşma formundan birindeki arkaik anlamlı kelimelerin diğerindekiyle nasıl yalancı eş değer oluşturduğunu Türk dilinin tarihî söz varlığından elde edilen verilere göre göstermeye çalışacağız:

ITA ile TT Arasındaki Yalancı Eş Değer Kelimelerin Tespitindeki Ölçütler

Çalışmamızda kullanmış olduğumuz ölçütler hakkında kısaca bilgi vermeyi gerekli görmekteyiz:

- Çalışmamızda ITA ile TT’nin yazı diline ait kelimeleri karşılaştırma konusu ettik.

- Çalışmamızda hem Türkçe hem de alıntı kelimelere yer verdik.
- Bu bildiriye birleşik kelimelere (kazandibi “pılavın kazanın dibindeki yanmış tabakası” / kazandibi “sütlü tatlı türü”), birleşik fiillere (gözi ol- “bir şeye dikkatini ver-” / gözü ol- “tamah et-”) ve kalıp sözlere (başıwçı “yemin sözü”/ başın için “istek sözü”) yer vermedik. Bu gibi söz varlığının ayrıca ele alınıp yalancı eş değerlik bakımından inceleme konusu yapılmasından yanayız.
- İncelediğimiz kökteş fakat yalancı eş değer kelime çiftlerinde gözlenen fonetik değişimler, kelimelerin kökteş oldukları algısını bozmuyorsa bunlara incelememizde yer verdik: ’ar (ITA)-ar (TT), baha (ITA)-paha (TT), vb.
- İki konuşma formunda aynı kökten gelip de farklı anlamlar taşıyan bazı kelimelerin (diskin- “irkil-” / tiksın- “iğren-”) sesletimindeki farklılaşmalar bunların aynı kelimeler olduğu izlenimini vermiyorsa bu tür örnekleri incelememize katmadık.
- ITA’daki bazı örneklerin, TT yazı diliyle karşılaştırılınca yalancı eş değer olduğu; ancak TT ağızlarındaki anlamlarla örtüştüğü gözlemlendi. Biz bu tür kelimeleri de incelememize katarak yarı yalancı eş değer kabul edip ayrı bir alt başlık altında topladık.
- ITA’nın, söz varlığı henüz bütünüyle ortaya çıkarılmadığından ve söz varlığıyla ilgili kaynaklardaki anlamlandırmalar eksik olduğundan bazı kelimelerin kaynaklarda bulunmayan anlamlarını kendimiz tamamladık. Bu gibi anlamları eğik yazıyla belirttik.
- Bildiri çerçevesini aşmamak kaygısıyla, sınıflandırmada, kelimeleri, çeşitleri (isim, sıfat, fiil, vb.) bakımından ayırmadık.

İşte, bütün bu ölçütleri dikkate alarak “Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü” ile “TDK Türkçe Sözlük”ü tarayarak iki konuşma formu arasında yalancı eş değer özelliği gösteren 344 kelime tespit etmiş bulunmaktayız. Bildirimizde örneklediğimiz kelime sayısı ise **74’tür**. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ITA’nın söz varlığı henüz tamamıyla mükemmel bir sözlükte toplanmadığından örnek sayısının artabileceğini de belirtmeliyiz.

Sınıflandırma

ITA ile TT arasındaki yalancı eş değerleri şu başlıklar altında sınıflandırdık:

A. Yarı Yalancı Eş Değerler

A. I. Anlamlarından biri yalancı eş değer olan diğerleri uyuşanlar

A. II. TT’nin yazı dilindeki anlamlarıyla uyuşmayıp ağızlarındaki anlamlarıyla uyuşanlar

B. Tam Yalancı Eş Değerler

- B. I. Sesteş olup anlamca farklı olanlar
- B. II. Bulaşmadan (contamination) dolayı şekilce benzeşenler
- B. III. Kökteş olup farklı anlamlara gelenler
- B. III. 1. Alıntı kökteş kelimeler
- B. III. 2. Birinde Arkaik anlam bulunan kökteş Türkçe kelimeler

Aşağıda bu sınıflandırmaya göre tespit ettiğimiz örnekleri karşılaştırarak sunuyoruz.

A. Yarı Yalancı Eş Değerler

A. I. Anlamlarından biri yalancı eş değer olan diğerleri uyuşanlar

Bu gruptaki kelime çiftleri kökteş olmakla beraber anlamlarından biri diğer konuşma formuna göre yalancı eş değer özelliği gösterirken diğer anlamlar her ikisinde de uyumludur. Aşağıdaki tabloda farklı anlamlar koyu ve eğik yazılmıştır:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<p>alış- :</p> <p>1. Alış- (<i>itiyat edin-</i>), öğren-</p> <p>2. Tutuş-, yanmaya başla-</p>	<p>alış-:</p> <p>1. Bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabil- □</p> <p>2. Yadırgamaz duruma gel- □</p> <p>3. Uyar duruma gelmek, intibak et-□</p> <p>4. Sürekli ister olmak, bağımlılık kazan-</p> <p>5. Bağlanmak, ısın- □</p> <p>6. Evcilleşmek, ehlileş-</p> <p>7. (<i>nsz</i>) Tutuşmak, yanmaya başla-</p>
<p>çal-:</p> <p>1. Hırsızlık yap-</p> <p>2. Sok- (böcek, yılan, vb.)</p> <p>3. Vur-, döv-</p>	<p>çal-:</p> <p>1. Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşır-</p> <p>2. Vurarak veya sürterek ses çıkart-</p> <p>3. Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştır-</p> <p>4. Ses çıkarmak, ses ver-</p> <p>5. At-, çarpmak, vur-</p> <p>6. Üzerine sür-</p> <p>7. Bozmak, zarar ver-</p> <p>8. Kumaşın bir parçasını kes-</p> <p>9. Madeni oymak, kalemlle işle-</p> <p>10. Benzemek, andır-</p> <p>11. Zamanı boşa harcatmak, ziyan edilmesine yol aç-</p> <p>12. <i>hık</i>. Süpür-, temizle-</p>

<p>dağarcuğ: 1. Bir çeşit toprak küp 2. <i>Deriden yapılan çuval</i></p>	<p>dağarcık: 1. <i>Meşin torba</i> 2. Bir müzik topluluğunun veya sanatçının hazırlamış olduğu parçalar, repertuvar. 3. Bellek</p>
<p>kıskan-: 1. Haset et- 2. <i>Tiksin-, iğren-</i></p>	<p>kıskan-: 1. Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına, üstün durumda görünmesine dayanama- 2. Herhangi bir bakımdan kendinden üstün gördüğü birinin bu üstünlüğünden acı duy-günülemek, hasetlenmek, haset et- 3. Esirgemek, çok gör- 4. Bir şeye, en küçük saygısızlık gösterilmesine bile dayanama- 5. Yerinde olmayı istemek, imren-</p>
<p>konağ: 1. Konut, ev 2. Eskiden, kervanın yaklaşık altı saatlik yol katetmsinden sonra mola verdiği yer 3. Bir günlük yol aldıktan sonra varılan köy, bucak 4. <i>Konuk, misafir</i></p>	<p>konak (I): 1. Büyük ve gösterişli ev 2. Vali, kaymakam gibi yüksek dereceli devlet görevlilerinin resmî konutu 3. <i>hayvan bilimi</i> Konakçı 4. <i>eskimiş</i> Araba veya hayvanla bir günde alınan yol 5. <i>eskimiş</i> Yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanan yer</p>
<p>onda: 1. Onun içinde 2. Onun (birinin) yanında, uhdesinde 3. <i>O zaman, o sırada</i></p>	<p>onda: 1. Onun içinde 2. Onun (birinin) yanında, uhdesinde</p>
<p>yétir-: Yetiştir-, <i>ulaştır-</i></p>	<p>yetir-: 1. <i>hlk. Bitirmek, tamamlamak.</i> 2. Besleyip büyütme, yetiştirmek 3. Yetiştirmek, idare etmek</p>
<p>zelil / zelül: 1. <i>Miskin, düşkün</i> 2. Hor görülen, aşağılanan kimse</p>	<p>zelil: Hor görülen, aşağı tutulan, aşağılanan</p>
<p>zendik: 1. <i>Zalim, acımasız</i> 2. Allah'ın varlığına inanmayan</p>	<p>zındık: Tanrı'ya ve ahirete inanmayan (kimse):</p>

zınhar: Sakıncalı	zınhar: 1. <i>eskimiş Asla</i> 2. “sakın ha” Anlamında bir ünlem
zırıl-da-: Baş ağrırtacak şekilde sürekli ağla-	zırıl-da-: 1. <i>Durmaksızın söylenerek hoşnutsuzluğunu açığa vur-</i> 2. Sürekli ağla-
zırnık: 1. Tutam 2. En ufak parça	zırnık: 1. Herhangi bir şeyin en küçük, önemsiz ve işe yaramaz parçası 2. <i>Arsenik</i>

A. II. TT'nin yazı dilindeki anlamlarıyla uyuşmayıp ağızlarındaki anlamlarla uyuşanlar

ITA'daki bazı kelimeler TT yazı dilindeki eşleriyle karşılaştırıldığında, her ne kadar yalancı eş değer oldukları gözlense de ITA'daki anlamların sözcük konusu TT ağızlarında terk edilmemiş olduğu görülebilmektedir. Bu gibi kelimeleri de bu alt başlık altında toplamayı uygun gördük. Aşağıda ITA'da ve TT ağızlarındaki ortak anlamlar koyu ve eğik yazılmıştır:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
cāhıl: 1. Delikanlı 2. <i>Bilgisiz, toy çocuk</i>	cahil: 1. Öğrenim görmemiş, okumamış □ 2. Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan □ 3. hlk. <i>Deneysiz, genç, toy (delikanlı veya kız)</i>
ēmzik: <i>Sigara ağızlığı</i>	emzik: 1. Süt çocuklarını oyalamak için ağızlarına verilen kauçuk meme □ 2. Beslemek için süt çocuklarına meme yerine emdirilen ağız kauçuklu süt şişesi, biberon □ 3. İbrik, çaydanlık, testi vb. kapların, suyu azar azar akıtmaya yarayan içi delik uzantısı, ibik 4. hlk. <i>Sigara ağızlığı</i>
gēçin-: Öl-, vefat et-	geçin-: 1. Yaşamak için gerekeni sağlamak 2. Uzlaşmak, anlaşmak 3. Taslamak 4. Kendi gereksinimlerini başkalarından sağlamak 5. hlk. <i>öl-</i>

<p>reşme: <i>İpten yapılmış hayvan gemi</i></p>	<p>reşme (I) : 1. hlk. Hayvanın başlığı, yuları ve gemi. 2. Atların koşum takımlarına gümüş ve altın yaldızlı pullarla yapılan süsleme reşme (II): Konfeksiyonda düz dikiş yapan bir makine türü</p>
<p>sērgi / sergi: <i>yere serilen halı, kilim, vb.</i></p>	<p>sergi: 1. Alıcının görmesi, seçmesi için dizilmiş şeylerin tümü ve bu nesnelere serildiği yer 2. Halkın gezip görmesi, tanınması için uygun biçimde yerleştirilmiş ürünlerin, sanat eserlerinin tümü 3. Bir yerin, bir ülkenin veya çeşitli ülkelerin kendine özgü tarım, sanayi vb. ürünlerini tanıtmak için bunların uygun bir biçimde gösterildiği yer. 4. hlk. Yayı, kilim</p>
<p>sıkma / zıhma: 1. <i>Kısa yelek</i> 2. Sütyen</p>	<p>sıkma: 1. Sıkmak işi 2. Bir tür pantolon veya şalvar. 3. Bayat ekmeğın su ile ıslatılıp sıkılmasıyla elde edilen malzemeyi un, tuz ve suyla yoğurup hamur durumuna getirdikten sonra arasına kavrulmuş soğan, peynir konularak pişirilen bir yemek. 4. Sımsıkı bağlanmış 5. Sıkılmaya, suyu alınmaya elverişli (portakal) 6. hlk. <i>Dar bir tür kadın yeleği</i></p>
<p>tay (II): 1. <i>Bir çifti oluşturan iki tekten her biri</i> 2. Yan, taraf, yön (o tay, bu tay)</p>	<p>tay (II): 1. hlk. <i>Denk, eşit, eş</i> 2. Hayvanın bir yanındaki yük</p>
<p>yayılım: <i>Yaylak, otlak</i></p>	<p>yayılım: 1. Yayılma, dağılma işi 2. hlk. Yaylak, otlak</p>

<p>yāzı (I): 1. yazılan şey 2. kaleme alınmış yapıt</p> <p>yāzı (II): talih, şans, alın yazısı</p> <p>yāzı (III): dışarı</p> <p>yāzı (IV): <i>düzlük, ova</i></p>	<p>yazı (I):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi 2. Alfabe 3. Harfleri yazma biçimi 4. Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü 5. Anlam, sanat veya biçim bakımından yazılan şey, makale 6. Metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü 7. Yazgı <p>yazı (II): <i>hlk. Düz yer, ova, kıt</i></p>
---	---

B. Tam Yalancı Eş Değerler

B. I. Sesteş olup anlamca farklı olanlar

İster Türkçe ister alıntı olsun, karşılaştırılan iki konuşma formunda sesteş olup farklı anlamlar taşıyan kelime çiftleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu gibi kelime çiftleri aşağıdaki tabloda anlam karşılaştırmalarıyla verilmiştir:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<p>anac / anaç: Sabah kahvaltısı öncesi vakit</p>	<p>anaç:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Yemiş verecek durumdaki ağaç □ 2. Yavru yetiştirecek duruma gelmiş olan hayvan 3. İri, kart 4. Şefkatli, anne gibi davranan 5. Kurnaz 6. Deneyimli, bilgili 7. Başına buyruk
<p>doy-: don-, buz tut-, buzlan-</p>	<p>doy-:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İsteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalma- □ 2. Bir gereksinimini yeteri kadar karşıla- 3. Yeter bul-, kan-, tatmin ol-
<p>ege (I): Maden vs. yontmaya mahsus ince dişli alet, törpü</p> <p>ege (II): Şart edati “eğer”</p>	<p>Ege: Ege Denizi</p>

<p>ewlik: eskiden kadınların süs malzemesi olarak yanağa sürdükleri bir çeşit kırmızı renk pudra, allık</p>	<p>evlik: Hanelik.</p>
<p>fidan: Tarlada su yollarını açmak için kullanılan ucu sivri demir araç</p>	<p>fidan: 1. Yeni yetişen ağaç veya ağaççık 2. Başka bir yere dikilmek için bulunduğu yerden çıkarılan taze ağaç, dikme</p>
<p>hokka: 2,5 kg ağırlığında ağırlık ölçüsü, okka</p>	<p>hokka: metal, cam ya da topraktan küçük kap</p>
<p>incik: Ağrı, sızı, acı</p>	<p>incik: 1. Baldır 2. <i>hık.</i> Bazı bölgelerde diz, ayak bileği, baldır veya kaval kemikleri</p>
<p>it-: Kaybol-</p>	<p>it-: 1. Bir şeyi güç uygulayarak ileri götür- 2. Kapı, pencere vb.ni güç uygulayarak aç- veya kapa- 3. Bulunduğu yerden aşağı düşür- 4. Sürüklemek, sevk et- 5. Bir cisim, belli bir yakınlıktaki başka bir cismi kendisinden uzaklaşmaya zorlamak, çekmek karşıtı</p>
<p>ķāk: Çocukların bilye oyununda en sonda oynayan çocuk</p>	<p>kak: 1. <i>hık.</i> Elma, armut vb. meyvelerin kurutulmuşu 2. Zayıf ve kuru (kimse)</p>
<p>ķalafat / kılafat: Boy bos, endam</p>	<p>kalafat: 1. Geminin kaplama tahtaları arasını üstüğü ile doldurup ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işi 2. Aşağısı dar, yukarısı geniş bir tür yeniçeri başlığı 3. Osmanlı Devleti'nde vezir veya yüksek mevkide devlet adamlarının giydikleri bir başlık 4. Onarma, tamir etme</p>

<p>kēndi: 1. Eski evlerde, içine un, tahıl, vb. konan yaklaşık 2-3 m boyunda, zeminden biraz yüksek alt kısmında tahıl almaya yarayan bir delik bulunan, dört ayak üstüne oturtulan topraktan yapılmış tahıl ambarı 2. Gıda maddeleri deposu olarak kullanılan ufak hacimli, balçıktan yapılmış kap</p>	<p>kendi: 1. İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, öz(I), zat 2. Kişinin özel olarak vurgulandığını anlatan bir söz 3. Yaptığı, giriştiği bir işte başkalarının herhangi bir etkisi bulunmadığını belirten bir söz 4. `Kendisi, kendileri` biçiminde bazen saygı duygusuyla veya söz konusu olanları amaçlayarak `o` ve `onlar` yerine kullanılan bir söz</p>
<p>kes: Kimse</p>	<p>kes (I): Genellikle yakmak için kullanılan iri saman kes (II): Ayak bileklerini de içine alan kapalı jimnastik ayakkabısı</p>
<p>ki (Ker.): İki</p>	<p>ki: 1. Anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri birbirine bağlayan bir söz 2. Özneyi, tümleci güçlendirerek cümlenin temel bölümüne bağlayan bir söz 3. Öyle, o kadar, o denli` vb.nden sonra, kullanıldığı cümleye güç katan bir söz 4. İkinci cümledeki yargının birincideki hareketin yapılışı sırasında görülerek şaşıldığını bildiren bir söz 5. İki cümlede anlatılan durumların uyumsuzluğunu bildiren bir söz 6. Yakınma, kınama vb. duyguları anlatmak için bir cümlenin sonuna getirilen bir söz 7. Bir soru cümlesinin sonuna getirildiğinde şüphe veya endişe anlatan bir söz 8. Bazı kelimelerin sonuna bir ek gibi eklenerek birtakım zarflar, yeni edatlar oluşturan bir söz Belki, çünkü, hâlbuki, mademki, sanki gibi</p>

<p>küpe (I): 1. Pekmez, yağ, turşu gibi maddeleri saklamak için yapılan geniş gövdeli ve dar ağızlı sırlı toprak kap 2. Masallarda içine girilip uçmaya yarayan küp biçiminde araç 3. Masallarda bu aracı kullanan yaşlı ve kötü kadın</p> <p>küpe (II): Oyun kâğıdındaki kupa</p>	<p>küpe: 1. Kulak memelerine takılan süs eşyası 2. Bazı hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantıları</p>
<p>maç: (çocuk dili) Öpücük</p>	<p>maç: spor karşılaşması</p>
<p>maça: Dişi katır</p>	<p>maça: 1. Oyun kâğıtlarında, mızrak ucuna benzer, ayaklı siyah beneklerle oluşan dizi, pik (III) 2. Döküm parçasında, içi boş, kopya elde etmek için kullanılan kum, maden veya erimiş durumdaki döküm maddesine dayanıklı başka bir maddeden yapılmış dolgu kalıp</p>
<p>mis: bakır</p>	<p>mis (I): (Arp.) güzel mis (II): (İng.) evlenmemiş kadın</p>
<p>oğuz / oğız (Ker.) / āğuz (Kif., Tuz.) / ağuz (Tel.): koyun ya da ineğin doğurduğu gün ve ondan üç gün sonrasına kadar sağılan donmuş sütü</p>	<p>oğuz: İyi huylu (kimse) Oğuz: XI. yüzyılda Harezmi bölgesinde toplu olarak yaşayan ve daha sonra batıya doğru göç ederek bugünkü Türkmen, Azeri, Gagavuz ve Türkiye Türklerinin aslını oluşturan büyük bir Türk boyu</p>
<p>pars / pas: pas</p>	<p>pars: Kedigillerden, genellikle Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, postu benekli, bazen de düz siyah, çevik, yırtıcı, etçil, memeli hayvan, leopar, panter, pelenk (<i>Panthera pardus</i>)</p>
<p>pek: Temiz, pak</p>	<p>pek: 1. Sert, katı 2. Sağlam, dayanıklı 3. Gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok 4. <i>hlk.</i>Hızlı olarak</p>

<p>pim: Hayvan etini kaplayan yağ tabakası, kuyruk yağı</p>	<p>pim: 1. iç içe geçen veya birbiri üzerine gelen parçaları tutturmaya yarayan bir tür tahta veya metal çivi. 2. Mobilyalardaki cam rafları taşımak için yan tablalara yerleştirilen kapsüllerin içine takılan silindirik, yassı ve L biçimli raf taşıma aleti</p>
<p>ray: Fikir, görüş</p>	<p>ray: Tren, tramvay vb. taşıtlarda tekerleklerin üzerinde hareket ettiği demirden yol</p>
<p>salam: Selam</p>	<p>salam: Sığır, hindi vb. etinden yapılan, genellikle dilimlenerek soğuk yenen bir yiyecek</p>
<p>sazah: Sivilce</p>	<p>sazak: 1. Kuvvetli esen rüzgâr 2. Bataklık, sazlık. 3. Mersin</p>
<p>sifon: 1. Bir çeşit gazoz 2. <i>Gazlı içecek şişelerinin kapağı</i></p>	<p>sifon: 1. Bir sıvıyı bir kaptan başka bir kaba aktarmaya yarayan, değişik uzunlukta iki kolu olan bükülmüş boru 2. Şose, demir yolu vb. yapıların altından bir akarsuyu geçirmek için yapılan boru biçiminde kanal 3. Pis su tesisatındaki kokuların yapıya yayılmasını önleyen araç 4. Hızla fişkırtılan su yardımıyla pis su ile dışkıları atık su tesisatına akıtan düzenek</p>
<p>taka: Gelin giysisi yapılan telli, kalın, ipek kumaş</p>	<p>taka: 1. Doğu Karadeniz bölgesine özgü yelkenli bir tür kıyı teknesi 2. Bozuk, zor çalışan veya eski kara taşıtları için kullanılan bir söz</p>

tēkī: “Gibi” anlamında bir edat	teki: :Çift olanın bir tanesi, eşi
tēkīn: “Gibi” anlamında bir edat	tekin: 1. Boş, içinde kimse bulunmayan. 2. Güvenilir (kişi, yer) 3. İçinde doğaüstü varlıklar bulunmadığına inanılan (yer) 4. Eski Türklerde bir babanın taşınmaz mallarının mirasçısı olan en küçük oğlu
toylg: Düğünden önce kız evine kız evine damat tarafından gönderilen yağ, pirinç, un, şeker, vb. gıda maddeleri	toyluk: 1. Toy olma durumu 2. Toyca davranış, acemilik
tuğay: Nehir kenarındaki alçak yerler	tugay: Alayla tümen arasındaki askerî birlik, liva
yēngī: Yeni	yengi: Birçok emek ve tehlikeli uğraşma pahasına erişilen mutlu sonuç, utku, galibiyet, galebe, zafer
yılgın: Sulak yerlerde kendiliğinden biten bir ağaç	yılgın: 1. Yılmış, korkmuş olan 2. Bıkmış, usanmış 3. Morali bozulmuş, çökmüş
zil: Askeri kamyon markası	zil: 1. İşaret vermek, uyarmak, çağırmak için kullanılan ve bir çan ile bu çana vuran bir tokmaktan oluşan, elle veya başka düzenlerle işletilebilen araç 2. Birbirine çarparak ses çıkartmak için parmaklara veya tefin kasnağındaki deliklere takılan yuvarlak, metal nesne

B. II. Bulaşmadan (contamination) dolayı şekilce benzeşenler

Bu alt grupta, ITA’da, bir başka kelimeyle ses bulaşması hadisesi gösteren; böylece TT’deki şekilde sesteş; fakat yalancı eş değer hâle gelen örnekler bir araya getirilmiştir:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<p>buğaz (II): Gebe inek</p> <p>*bugas-a-k > *buğasa (-k Ø) > *bugaz (-a Ø) > buğaz</p> <p><i>buğaz</i> (Gebe inek) / <i>buğaz</i> (boğaz): ses bulaşması</p>	<p>boğaz:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak 2. Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm 3. İki dağ arasında dar geçit 4. Yedirip içirme yükümü, iâşe 5. Yiyeceği içeceği sağlanan kimse 6. Yeme içme 7. İki kara arasındaki dar deniz
<p>dalaş-:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Amaçsız ve gelişigüzel gezin- 2. Telaşla dolaş- <p><i>dalaş-</i> / <i>dolaş-</i> : anlam bulaşması</p>	<p>dalaş-:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Köpekler boğuşup birbirini ısır- 2. Ağız kavgası et-
<p>damağ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Beyin, zihin 2. Ağızın iç üst kısmı <p>Trk. damak (< tamgak) / Arp. dimâğ: ses ve anlam bulaşması</p>	<p>damak: Ağız boşluğunun tavanı</p>
<p>doldırma: <i>Dondurma</i></p> <p>doldur- / dondur-: ses bulaşması</p>	<p>doldurma:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Doldurmak işi 2. Gereksiz söz ve benzetmelerle dolu anlatım. 3. Yükleme
<p>kusur (II): Ödenen paranın üstü</p> <p>küsûr “artan bölüm” (< kusûr) / kusur “eksiklik” (< kusr) : ses bulaşması</p>	<p>kusur:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eksiklik, noksan, nakisa 2. Özur 3. Bilerek veya bilmeyerek bir işi gereği gibi yapmama 4. Elverişsiz durum

B. III. Kökteş olup farklı anlamlara gelenler

Her ikisi de aynı kökten gelmesine rağmen farklı anlamlar taşıyan kelime çiftleri bu alt grupta toplanmıştır. Ancak bu grup kendi içinde de şu alt başlıklara ayrılmıştır:

B. III. 1. Alıntı kökteş kelimeler

Her iki konuşma formunda da gözlenen alıntı ve kökteş kelimeler bu alt başlıkta toplanmıştır:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
həkle- (Ker.) / həkla- (Tuz): Birisini cezalandırma niyetinde ol-	hakla-: 1. Bozmak, perişan et-, yen- 2. Kırmak, boz- 3. Yiyip bitir-
kulye: <i>Üniversitenin dört yıllık öğretim veren birimlerinden her biri, fakülte</i>	külliyə: 1. Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebül, kitaplık, hastane vb. yapıların bütünü 2. Belli bir idari, ekonomik, kültürel ve sosyal amaca yönelik çeşitli kuruluşların toplu bir biçimde bulunduğu yer
māma: Anne	mama (II): Çaç, abla
loş: Gevşek, sıkı olmayan, sölpük	loş: Az ışıklı, yeterince aydınlık olmayan
şātır: <i>Çalışkan</i>	şatır: 1. Neşeli, keyifli, şen 2. Tören ve alaylarda padişahın, vezirin yanında yürüyen görevliler
tehərrüş: Sataş-	taharrüş: Tırmalanma, kurcalanma, azdırılma

B. III. 2. Birinde Arkaik anlam bulunan kökteş Türkçe kelimeler

ITA'daki ve TT'deki bazı kelime çiftleri her ne kadar kökteş olsa da bunların anlamdaş olmadığı; çünkü birindeki anlamın arkaik, diğerindekininse sonradan kazanılmış olduğu yahut iki konuşma formundan birinde temel anlamın kaybolduğu gözlenmektedir. Biz bu kelime çiftlerini de ayrı bir alt başlık altında topladık. Aşağıda söz konusu kelime çiftleri tek tek ele alınarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır:

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
āzğun: Yolunu kaybetmiş, yitik	azgın: 1. Azmış olan, azılı, kudurgan 2. Çabuk iltihaplanan, yarası hemen kapanmayan (ten) 3. Çok yaramaz (çocuk) 4. Cinsel istekleri aşırı olan 5. Coşmuş, taşmış 6. Gözü hiçbir şeyden yılmayan

Değerlendirme

Türk dilinin tarihî gelişim sürecinde, *azgın* / *azgın* türevine ancak Harezmi Türkçesi metinlerinde rastlayabilmekteyiz. Fakat kelimenin kökü olan *az-* kelimesine eski Türkçe metinlerinden bu yana rastlamak mümkündür.

Kelimenin tarihî Türk yazı dillerindeki anlamlarına baktığımızda ise TT'nin güncel sözlüklerinde göremediğimiz “yolunu kaybet-, yolunu şaşır-” anlamlarını da eski Türkçeden itibaren görebilmekteyiz. Aşağıda buna çeşitli örnekler verilmiştir:

ET: *āz-* / *az-* “yoldan çık-, sap-, yolunu yitir-” (Tekin 2014: 295).

DLT: *az-* (yol için) şaşır-, kaybet- (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 567).

KB: *az-* “yolunu şaşır-, yoldan çık-” (Eraslan vd. 1979: 49).

EAT: 1. bozul-, değiş- 2. yolunu şaşır- 3. sapkınlığa düş- 4. azgınlaş- 5. ayrı düş-, ayrıl- (Dilçin 2013: 33).

ML: yanılt-, sap-, yanlış yola git-, yol azıt-, yoldan çık-, yolın azdır-, yolun şaşur-, tecavüz et-, şaş-, yoldan çık-, ... (Tulum 2011: 312).

LL: *az-* (dalâl / dalâlet): 1. yolunu şaşır-, doğru yoldan ayrıl- 2. bol, gür (Kırkkılıç 1999: 82).

ITA'da da *azgın* kelimesi “yolunu kaybetmiş, yitik” anlamlarıyla şu hoyrat metninde karşımıza çıkmaktadır:

Atmadan

Āzgın kuş'çın atmadan

Wır düşmānı mızrağtan

Sene kılinec atmadan (ŞS 1962: 32).

Görüldüğü üzere, TT'de *azgın* kelimesi pek çok anlamla yaşamasına rağmen, bunlardan hiçbirinin temel anlam olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Tietze *az-* maddesinin izahında “doğru yoldan sap-, kötü yola gir-” anlamlarının mecazi anlamlar olduğunu belirtmiş (Tietze 2002: 245); H. Arslan Erol da kelimenin, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine gelinceye kadar anlam genişlemesine uğradığını belirtmiştir (Erol 2014: 170-171).

Buna göre, ITA ile TT arasında *azgın* - *azgın* kelime çiftlerinde gözlediğimiz yalancı eş değerlik durumu kelimenin; ITA'da temel ve arkaik anlamını koruması, TT'de ise korumamış olmasından kaynaklanmıştır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<i>duman</i> : sis (Hürmüzlü, 2013: 130).	<i>duman</i> : 1. Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki (<i>Nicotiana tabacum</i>). 2. Bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı 3. <i>isim, halk ağzında Duman.</i>

Değerlendirme

Aşağıda *duman* (< *tuman*) kelimesinin Türk dilinin gelişim sürecinde hangi anlamlarla kullanıldığı sözlük verilerine dayanarak sunulmuştur:

Eski Uyg.: *tuman* : *duman*, *sis* (Doğan-Usta, 2014: 344).

DLT: *tuman* : *sis* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 899).

Kıp. T.: *tuman* : *duman*, *sis*, *karanlık* (Toparlı vd., 2007: 283).

Çağ. T.: *tuman* (3): →pus (Ünlü, 2014: 1159).

ML: *tumanlanmış*: *tumanlü*, *mīgnāk*, *muzıbb* “sisli” (Tulum, 2011: 1783).

LL: *duman* : *zebab* (*sis*), *dumanlan-* “*izbâb* (*sisli*)” (Kırkkılıç, 1999: 236).

KT: 2. havadaki *sis*, *pus* (Sami, 2012: 631).

Tarihî Türk yazı dillerine ait sözlük verileri “*duman*” ve “*sis*” kavramlarının her ikisinin de geçmişten bugüne *duman* kelimesiyle karşılandığını ortaya koymaktadır. Günümüz TT yazı dilinde ise *duman* yerine “*sis*” yerleşmiştir. *Kamûs-ı Türkî*’de *duman* maddesinin anlamlarından birinin “*sis*” şeklinde kaydedilip günümüz sözlüklerinde ise bu anlamın verilmemesi, TT yazı dilindeki bu gelişmenin (anlam daralması) yakın bir devrede gerçekleştiğini gösterir. Buna karşılık, TT ağzılarında, “*sis*” kavramı karşılığında *duman* kelimesinin kullanıldığı bölgeler vardır. Bununla birlikte, TT yazı dili sözlüklerinde veya atasözü sözlüklerinde geçen “Kurt *dumanlı* havayı sever.”, “Dağ başından *duman* eksik olmaz.” atasözlerinde geçen *duman* “*sis*” anlamındadır. Bu durum, *duman* kelimesinin tarihten beri süregelen “*sis*” anlamının TT yazı dilinde günlük kullanımdan düşmüş olduğunu; ancak birtakım söz kalıplarında korunduğunun göstergesidir. Bu veriler dikkate alındığında, ITA’da *duman* kelimesinin “*sis*” anlamı TT yazı diline göre arkaiktir. İki konuşma formu arasındaki yalancı eş değerlik de buradan kaynaklanmaktadır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<p>dügün / düğün (I): 1. Düğüm 2. Tümör 3. Bohça, bohça gibi düğümlemiş kese ya da kumaş toy düğün: düğün, evlenme münasebetiyle yapılan eğlence töreni</p>	<p>düğün: 1. Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet 2. Bir olayı kutlamak için yapılan büyük eğlence veya tören</p>

Değerlendirme

Aşağıda *düğün* kelimesinin Türk dilinin gelişim sürecinde hangi anlamlarla kullanıldığı sözlük verilerine dayanarak sunulmuştur:

eski Uyg. T.: **tügün:** düğüm (Doğan-Usta 2014: 349).

DLT: **tügün: düğüm (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 908; Taş, 2015: 165).**

Hzm. T.: **tügün (I):** düğüm, bağ (Ünlü 2012: 610).

Kıp. T.: **tüyün:** düğüm (Toparlı vd. 2007: 288).

Çağ. T.: **tüyün:** düğüm (Toparlı vd. 2007: 288).

YTS: **dügün: düğüm (Dilçin 2013: 86).**

ML: **dügün:** arūsi, sūr, düğün ziyafeti, velime, encümen-i sūr (Tulum 2011: 622).

LL: **düğün (urs):** sur, urs gibi düğündür (Kırkkılıç 1996: 240).

KT: *düğün:* biradamın evlendiği veya bir çocuğun doğduğu veya sünnet olduğu gün icra olunan şenlik, velime, sūr, cemiyet (Sami 2012: 632).

Yukarıdaki verilere dayanarak diyebiliriz ki TT yazı dilinde, daha 17. yüzyılda, *düğün* kelimesinde bir anlam daralması yaşandığını ve bu kelimenin mecazlaşarak “evlenme, sünnet eğlencesi” anlamına evrildiğini görmekteyiz. Buna karşılık TT yazı dilinde “ukde, boğum” kavramı farklı bir türev olan “düğüm” leksik birimine yüklenmiştir. Bu durum ITA’da, kelimenin arkaik anlamını koruduğu, oysa TT’de *düğün* şeklinin ancak mecaz bir anlamla yaşatıldığını, dolayısıyla iki konuşma formu arasında yalancı eş değerlik oluştuğunu göstermektedir.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
<p>erte: Erken</p>	<p>erte: 1. Bir günün veya belli bir zamanın hemen arkasından gelen gün veya zaman 2. Bir sonraki günün sabahı, yarın</p>

Değerlendirme

İki konuşma formunda da gözlenen ve ikisi de zaman kavramı bildiren kelimelerden ITA'daki anlamın tarihî Türk yazı dillerine daha yakın olduğu gözlenmektedir. Aşağıda tarihî yazı dillerimizden alınan örnekler sıralanmıştır:

ETY: **erte**: erken (Şirin 2016: 727).

DLT: **erte / irte**: sabahın erken saati (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 643).

Hzm. T.: **erte / érte**: sabah, yarın (Ünlü 2012: 177).

Hzm. T.: **értecek**: sabahleyin (Ünlü 2012: 177).

Hzm. T.: **érteki**: sabahki (Ünlü 2012: 177).

Hzm. T.: **erte namazı**: sabah namazı (Ünlü 2012: 177).

Hzm. T.: **irte**: 1. sabah 2. sabahleyin 3. yarın, ertesi gün 4. yarın, gelecek, istikbal (Ünlü 2012: 264).

Hzm. T.: **irte aşır**: kahvaltı (Ünlü 2012: 264).

Kıp. T.: **erte (I)**: ilk, önceki, evvelki (Toparlı vd. 2007: 75).

Kıp. T.: **erte (II)**: tam vaktinde, vakitli (Toparlı vd. 2007: 75).

Kıp. T.: **erte (III)**: yarın, ertesi gün (Toparlı vd. 2007: 75).

Kıp. T.: **erte (IV)**: seher vakti, sabah (Toparlı vd. 2007: 75).

Kıp. T.: **ertegi**: erken (Toparlı vd. 2007: 75).

Çağ. T.: **erte**: sabah, yarın (Ünlü 2014: 343).

Çağ. T.: **erte (I)**: erken, sabah, yarın (Ünlü 2014: 343).

Çağ. T.: **erte (II)**: geçen (Ünlü 2014: 343).

Çağ. T.: **erte namazı**: sabah namazı (Ünlü 2014: 343).

Çağ. T.: **ertegi**: evvelki, önceki (Ünlü 2014: 343).

Çağ. T.: **irte (I)**: bir günah veya olayın arkasından gelen zaman (Ünlü 2014: 537).

Çağ. T.: **irte (II)**: yarın, sabah, önce (Ünlü 2014: 537).

Çağ. T.: **irten**: sabah, o sabah, irken (Ünlü 2014: 538).

YTS: **irte**: ertesi, gelecek sabah, şafak sökme zamanı, yarın (Dilçin 2013: 129).

YTS: **erte gice**: sabah akşam, gündüz gece (Dilçin 2013: 129).

YTS: **erte yıldızı**: sabah yıldızı (Dilçin 2013: 129).

YTS: **erte namazı**: sabah namazı (Dilçin 2013: 129).

ML: *érte*: irtesi, o bir gün, yarın değil o bir gün, ferda (Tulum 2011: 681).

KT: **érte / erte**: bir gün sonraki gün (Sami 2012: 239).

Türk dilinin en eski yazılı belgelerinde kelimenin anlamının “erken” olduğunu görmekteyiz. Bu kelimenin sonraki devirlerde hem anlam genişlemesine uğradığı hem de tam tersi bir anlama dönüştüğü söz konusudur (Erol 2014: 274). Orta Türkçe devresine giren yazı dillerinde gözlediğimiz bazı tamlamalar ve ikilemeler (erte namazı, erte gice, erte yıldızı, vb.) de bu kelimenin temel anlamının “erken” olduğunu göstermektedir.

Kelimenin “yarın” kavramına dönüşmesi sürecini de bilhassa Harezmi Türkçesinden itibaren takip etmek mümkün olmaktadır. Bu anlam değişiminde, bir günün sonrasında sabahın gelmesi yatmaktadır. Nitekim, Bugünkü TT’de de “sabahı”, “sabahına”, vb. zarflar kullanılmaktadır. Mesela, Adana’ya akşamleyin vardım, sabah(ı)(-n-a) “ertesi gün” yola devam ettim. Dolayısıyla, **erte** “sabah ve erken” anlamlarından “yarın” anlamına rahatlıkla kayabilmiştir.

Bütün bu verilere bakarak ve kelimenin tarihî gelişim seyrini takip ederek diyebiliriz ki kelimenin İTA’daki anlamı arkaik olup TT’de ise kelime anlam değişimine uğramıştır. İki konuşma arasındaki yalancı eş değerlik de buradan kaynaklanmıştır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
kıç (Erb., Kif. Tel., Tuz.): Bacak, ayak	kıç : 1. <i>isim, teklifsiz konuşmada</i> Kuyruk sokumu bölgesi, kaba et, kaba but, popo, makat 2. <i>isim, teklifsiz konuşmada, denizcilik</i> Deniz teknelerinde art taraf 3. <i>sıfat, teklifsiz konuşmada</i> Arka bölümde olan 4. <i>isim, teklifsiz konuşmada, hlk.</i> Bacak, ayak

Değerlendirme

Kelimeye en erken tarihî Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerde rastlanmaktadır. Aşağıda tarihî Türk yazı dillerinde kelimenin anlamları verilmiştir:

Kıp. T.: **kıç**: kıç, arka (Toparlı vd 2007: 143).

Kıp. T.: **kıç ayakları**: atın arka ayakları (Toparlı vd 2007: 143).

Çağ. T.: **kıç**: kıç, arka, göt (Ünlü 2014: 619).

YTS: **kıç**: arka, son (Dilçin 2013: 148).

YTS: **kıç ayak**: arka ayak (Dilçin 2013: 148).

YTS: **kıçınla-**: geri dönüp git- (Dilçin 2013: 148).

ML: **kıç**: geminün ardı (Tulum 2011: 1120).

KT: **kıç**: 1. arka taraf 2. hayvan gerisi, vera, sağrı, makat 3. geminin arka tarafı, gerisi 4. esliha-i nariyyenin kuyruğu, gerisi 5. hayvanın art ayağıyla vurması, çifte (Kırkkılıç 1999: 75).

Kelimenin yukarıdaki anlamlarına baktığımızda tarihî devirler boyunca “art, arka” anlam ekseninde yoğunlaşma gözlenmektedir. Bu da kelimenin temel anlamının, insanoğlunun herhangi bir organının adı olmadığını gösterir. Ayrıca dilde, insanın avret (edep yeri) bölgelerinin adının açıkça söylenmesi kaba ve ayıp sayıldığından, “anüs” bölgesinin, vücudun arka tarafına düştüğü de göz önünde bulundurularak “art, arka” kavramı için asırlarca kullanılmış olan **kıç** leksik biriminin mecazı-ı mürsel yoluyla, bu vücut organına ad olması söz konusudur. Zaten, *Kamûs-ı Türki*'ye bakıldığında da TT'de 19. yüzyıla kadar **kıç** kelimesinin “anüs” anlamına rastlanmamaktadır. Kelimenin bu anlamı kazanması oldukça geç bir gelişmedir.

Kıç kelimesinin temel anlamının “arka, art” olduğu tarihî Kıpçak Türkçesi ve eski Anadolu Türkçesi metinlerinde gözlediğimiz “kıç ayağı / kıç ayak” (arka ayak) tamlamalarından da bellidir. Karşılaştırdığımız iki konuşma formundan ITA'da **kıç** kelimesinin “ayak” anlamına gelmesi de “kıç ayak” tamlamasındaki **kıç** sıfatının zamanla adlaşmasındandır (elips kelime). Böylece bu iki konuşma formunda **kıç** bambaşka birer vücut organına ad olmuştur. ITA'da “kıç” temel anlamından uzaklaşmış ve donmuştur; oysa TT yazı dili kelimenin tarihten gelen temel anlamını, yan anlamlara kaydırarak yaşatmaya devam etmektedir. Bundan dolayı da iki konuşma formu arasında yalancı eş değerlik ortaya çıkmıştır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
sıçan : Fare	sıçan : 1. Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan (Rattus). 2. Küçük yaştaki hırsız.

Değerlendirme

TT’de belli bir tür sıçana *fare*, diğer bir türüne ise *sıçan* denmesi, kelimenin anlam daralmasına uğradığının göstergesidir. Hâlbuki, *sıçğan* eski Türkçeden bu yana çeşitli fonetik varyantlarıyla hem *sıçan* (keme) hem de *fare* anlamlarında kullanılmıştır:

Eski Uyg. T.: *sıçğan* / *sıçkan*: sıçan, fare (Doğan-Usta 2014: 280).

DLT: *sıçğan* : fare (rattus), sıçan (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 817).

Hrzm. T.: *sıçğan*/ *sıçkan*: sıçan, fare (Ünlü 2012: 518).

Kıp. T.: *sıçan* / *sıçğan* / *sıçkan*: sıçan, fare (Toparlı vd. 2007: 233-234).

Çağ. T.: *sıçan* / *sıçğan*: sıçan, fare (Ünlü 2014: 980).

LL: *sıçan*: fare, fe’r (Kırkkılıç 1999: 583).

KT: *sıçan*: ecnas-ı kesiresi olan maruf kemirici hayvancık; *far*: sıçan, fare. (Sami 2012: 845).

Sıçan, ITA’da bugün de alt türlerinin ayrımı yapılmadan “fare” anlamında kullanılmaktadır (Hürmüzlü, 2013: 274). TT’deki anlam daralmasının çok yakın zamanlarda gerçekleşmiş olduğunu da söylemeliyiz. Zira, Kamûs-ı Türkî’de *sıçan* maddesi gibi, *far* maddesi de “sıçan, fare” karşılığıyla verilmiştir. Bu da 20. yüzyıla girerken TT’de söz konusu bölünmenin henüz gerçekleşmediğini göstermektedir. Şunu da eklemeyi uygun buluyoruz: Tarihî Türk yazı dillerinin söz varlığını içeren bütün sözlüklerde yer alan “sıçan yılı” anlamındaki yıl adında kullanılan “sıçğan / sıçkan” kelimesinin belli bir alt türü ifade etmesinden ziyade, folklorda türün genel adını ifade etmesi daha bir akla yatkındır.

Bu verileri değerlendirdikten sonra, diyebiliriz ki TT’de yakın tarihlerde yaşanmış olan anlam daralması ITA’da gözlenmemekte, bu konuşma formunda (ITA) bugün de her iki alt tür aynı kelimeyle karşılaşmaktadır. Bu da ITA’da *sıçan* kelimesinin arkaik anlamını koruduğu, TT’de ise söz konusu hayvanın belirli bir türüne ad olduğu; böylece yalancı eş değerlik olduğu söz konusudur.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
siy-: İşe-	siy-: Kedi, köpek işe-

Değerlendirme

ITA’da hem insan hem de hayvan için *siy-* kullanılırken, TT’de bu fiil insanlar için anlam daralmasıyla “işe-” (< çişe-) (Gülensoy 2007: 441), hayvanlar (kedi, köpek) için *siy-* ile karşılanmaktadır. Oysa, eski Türkçeden beri söz

konusu fiil hem insan hem de hayvan için **si(y)-** şeklinde kullanılmagelmıştır. Hatta, Kâşgarlı, fiilin ettirgenlik şeklinden (sıd-tür-, sıd-i-t-) bahsederken fiilin hem insan hem de at için aynı şekilde kullanıldığını belirtir (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 285, 327):

Eski Uyg. T.: **sid-**: işe- (Doğan-Usta 2014: 283).

DLT: **sıd-** / **sıt-**: işe- (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 823).

Hzm. T.: **si-** / **siy-**: işe-, su dök- (Ünlü 2012: 523, 525).

Kıp. T.: **si-** / **siy-**: bevl et-, işe- (Toparlı vd. 2007: 236, 238).

KT: **siğ-**: (hayvan) 1. yerin gayrı şeye, duvara işe- 2. kız-, az- (Sami 2012: 757).

Tarihî Türk yazı dillerinde işe- ile ilgili bulgular da şöyledir:

DLT: **çişe-**: çocuk işe-, pisle- (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 625).

Çağ. T.: **çiş-**: çıkar-, defet- (Ünlü 2014: 253).

YTS: **çişdir-**: çözdür- (Dilçin 2013: 69).

YTS: **çiş-**: çöz- (Dilçin 2013: 69).

KT: **çiş (et-)**: tebevül, çiş et- (Sami 2012: 527).

Görüldüğü üzere, insan ve hayvanın, sidiğini vücut dışına atması eyleminin, TT’de insan için “işe-”, şeklinde ifade edilmesi geç bir gelişmedir. Fakat TT’deki bu gelişmenin, tam olarak hangi devrede başladığını sözlüklerden yeterince takip edememekteyiz. Bununla birlikte, “işe-” (çişe- şekliyle) DLT’den daha eskiye gitmemektedir (Clauson 1972: 431; Gülensoy 2007: 441). Zaten, yansıma “çiş” isim köküne (Zülfikar 1995: 411) dayanan “çiş-e-” fiilinin daha çok çocuk dilinden genel dile geçtiği söylenebilir. Nitekim Kâşgarlı, çocuklara ve atlara çiş yaptırırken “çiş çiş” şeklinde bir ünlemin kullanıldığını belirtir (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 625). Bütün bu veriler **si-** köküne dayanan **siy-** fiilinin daha eski olduğunu, dolayısıyla ITA’daki şeklin de anlamın da TT’ye göre arkaik olduğunu gösterir. İki konuşma formu arasındaki yalancı eşdeğerlik de ITA’da **siy-** fiilinin arkaik anlamını koruması, TT’de ise korumasından kaynaklanmıştır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
tepme: Tekme	tepme: 1. Tepmek işi 2. <i>hlk.</i> Tekme 3. <i>hlk.</i> Suda çiğnenerek keçeleştirilen yünden dokunmuş (kumaş, keçe vb.)

Bu kelimeye en erken eski Anadolu Türkçesinde rastlanmaktadır:

YTS: **depme**: tekme (Dilçin 2013: 76).

ML: **tepme**: tepne, tapanca (Tulum, 2011: 1753).

LL: **tepme** (refâs) tekme (Kırkılıç 1999: 648).

KT: hayvanın art ayağıyla vurması, çifte (galatı: tekme) (Sami 2012: 378).

TT yazı dilindeki “tekme”nin **tepme** şeklinden geldiği (-p- > -k-), bu değişimin fonetikle sınırlı kalmayıp bir anlam değişmesine de uzandığı bilinmektedir (Eren 1999: 400; Kara 2011: 79-80). Ş. Sami de *Kamûs-ı Türki*’de “tekme” şeklini **tepme** şeklinin galatı olarak kaydetmiştir (Sami 2012: 378). Böylece TT yazı dilinde “tekme” ile **tepme** farklı birer leksik birim hâline gelmiştir. Fakat ITA’da böyle bir fono-semantik ayrışma gerçekleşmediğinden **tepme** şekli tıpkı eski Anadolu Türkçesi devresinde olduğu gibi ve bugünkü bir kısım Anadolu ağzlarında da gözleendiği gibi arkaik “tekme” (ayakla vurma) anlamını muhafaza etmiştir. İki konuşma formu arasındaki yalancı eş değerlik de böylece meydana gelmiştir.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
toy : Evlenme merasimi, düğün	toy : Ziyafet

Değerlendirme

Türk dilinin tarihî gelişimi boyunca **toy** kelimesi aşağıdaki anlamlarla kullanılmıştır:

Eski Uyg. T.: **toy**: 1. bayram, toy 2. şehir (Doğan-Usta 2014: 337).

KB: **toy**: halk, topluluk (Eraslan vd. 1979: 460).

Hzm. T.: **toy (1)**: düğün, ziyafet (Ünlü 2012: 601).

Hzm. T.: **toy (2)**: kalabalık (Ünlü 2012: 601).

Kıp. T.: **toy (1)**: düğün, şölen, şenlik (Toparlı vd. 2007: 281).

Çağ. T.: **toy**: düğün, eğlence, sünnet cemiyeti (Ünlü 2014: 1150).

YTS: **toy**: şenlik, şölen, ziyafet (Dilçin 2013: 223).

KT: **toy**: düğün, sùr, velime, cemiyet, şenlik (Sami 2012: 912).

Yukarıdaki sözlük verilerine bakıldığında, TT’deki ziyafet anlamı ilkin Harezmi Türk yazı diliyle yazılmış metinlerde ortaya çıkmıştır. Bunda, çeşitli amaçlarla (düğün, sünnet, vb.) bir araya gelen insan topluluklarının birlikte yemek yeme geleneğinin etkisi olduğu söylenebilir. Öte taraftan kelimenin Eski Uygur Türkçesinden bu yana genellikle “toplanma” anlam ekseninde anlamlar taşıdığı gözlenmektedir. Bu durumda, kelimenin ITA’daki anlamı temel anlama daha yakın olup arkaik özellik taşımaktadır. TT’deki “ziyafet”

anlamınınsa kelimeye sonradan yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. İki konuşma formu arasındaki yalancı eş değelik de bundan kaynaklanmaktadır.

IRAK TÜRKMEN AĞIZLARI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
uşağ: 1. Çocuk, yavru 2. <i>Yaşça küçük</i>	uşak: 1. Çocuk (hlk.) 2. Herhangi bir bölgenin halkından olan erkek 3. Erkek hizmetçi 4. Tayfa

Değerlendirme

Aşağıda **uşak** kelimesinin tarihî Türk yazı dillerindeki anlamları ve ITA'daki kullanımına dair örnekler verilmiştir:

Eski Uyg. T.: **uşak** / **uşak** / **uvşak**: ufak, küçük (Doğan-Usta 2014: 363, 365).

DLT: uşak: küçük (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 925).

Hzm. T.: **uşak** (1) / **uşağ**: ufak, küçük (Ünlü 2012: 628).

Hzm. T.: **uşak** (2): çocuk, küçük çocuk (Ünlü 2012: 628).

Kıp. T.: **uşak** : ufak, küçük; **uşah**: kırıntı (Toparlı vd. 2007: 294, 295).

Çağ. T.: **uşağ**: çocuk, küçük çocuk, hizmetkâr; **uşak**: küçük parça, kırıntı, küçük çocuk (Ünlü 2014: 1189).

YTS: **uşak** “1. ufak, küçük 2. çocuk (Dilçin 2013: 232).

ML: **uşak**: ‘uşak, ‘uşşak, oğlancık, buğana, buğanacık, çocuk, masum, mahtüm (< mahdüm), tıfil, sabi, püser, peçe, ferzend, kodek (Tulum 2011: 1801).

KT: **uşak**: 1. çocuk, tıfil (Bu mana ile İstanbul’ca metruktür.) 2. delikanlı, şâb, genç 3. hizmetçi, hâdim, etbâ’ (Sami 2012: 206).

ITA’da kullanımına örnekler:

Sen hele **uşağ(h)san** “Sen henüz küçüksün.”

Sen mennen **uşağ(h)san** “Sen benden küçüksün.”

Onda **uşığıydım** “O zamanlar çocuktum / küçüktüm.”

Yukarıda ITA’dan aktarılan cümlelerde kelimenin “küçük” anlamı çok belirgindir. Nitekim, eski Uygur Türkçesi metinlerinde de kelimeye, **uşak** / **uşak** / **uvşak** şekillerinde ve “ufak, küçük” anlamlarıyla rastlamaktayız (Doğan-Usta 2014: 365). Kelimenin TT yazı dilindeki “çocuk” anlamı ise Türk dilinin tarihî gelişim süreci içinde ilkin Harezmi Türkçesi eserlerinde gözlenmektedir (Ünlü 2012: 628). Ş. Sami de *Kamûs-ı Türki*’de, kelimenin bu anlamının Çağatay Türklerince, o gün için kullanılmakta olduğunu (Sami 2012:

206); 19. yüzyılda İstanbul ağzında ise terk edilmiş olduğunu belirtmektedir. Bu da kelimenin TT’de bugün yaşayan anlamlarının hiçbirinin temel anlam olmadığını, oysa ITA’daki “yaşça küçük” anlamın eski Uygur metinlerinden itibaren gözlediğimiz “küçük” anlamının bir anlam daralmasıyla da olsa, ITA’da hâlâ yaşamakta olduğunu gösterir. Bu yüzden, söz konusu iki kelime arasındaki yalancı eş değerlilik, kelimenin ITA’da temel ve arkaik anlamını koruması, TT’de ise korumamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Anlam arkaikliğinin, Türkçe kelimelerin yalancı eş değer hâle gelmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür.

Bundan sonraki çalışmalarda, kökteş olup “tam yalancı eş değer” özelliği taşıyan kelime çiftlerinin sınıflandırılmasında arkaiklik mutlaka göz önünde tutulmalı, bu tür kelimeler alıntı kelimelerle aynı kapsamda değerlendirilmeli. Ayır bir alt grup şeklinde sınıflandırılmalıdır.

İncelediğimiz Türkçe, kökteş ve tam yalancı eş değer özelliği taşıyan 10 kelimedenden, ITA’da dokuzu (âzgun, çâphın, düğın / düğün (I), erte, sıçan, siy-, tepme, toy, uşağ) ve TT’de biri (kıç) arkaik anlam taşımaktadır.

Gerek tam gerek yarı yalancı eş değerlerin oluşmasında bulaşma (contamination), özel adlarla cins adlarının sesçe benzeşmeleri, ITA’daki bazı kelimelerin anlamlarının TT ağzlarındakiyle uyuşup TT yazı diliyle uyuşmaması gibi sebepler de yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

ITA ile TT arasında yalancı eş değerlerin gösterildiği bir kılavuz hazırlanması bildirimizin giriş bölümünde sözünü ettiğimiz bazı sözlü iletişim güçlüklerinin ortadan kaldırılmasına büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

ITA’da yalancı eş değerlerin tespiti ileride bu ağzlarla ilgili girişilecek bir sözlük düzenleme çalışmasında da yarar sağlayacaktır.

Yalancı eş değerlerin Türk dilinde lehçeleşmeye paralel bir süreçte geliştiği gözlenmiştir.

İşaretler

ā, Ā: uzun a

ē: uzun e

é: kapalı e

ĕ: uzun kapalı e

í: kapalı i

ġ: art damak g’si (ġ sesi)

h: ha (ح sesi)

ḥ: hırıltılı h (خ sesi)

ḳ: art damak k'si (ق sesi)

w: çift dudak v'si

Ø: düşme işareti

Kısaltmalar

Azr. T.: Azerbaycan Türkçesi

Bşk. T.: Başkurt Türkçesi

Çağ. T.: Çağatay Türkçesi

DKK: Dede Korkut Kitabı

DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

Eski Uyg. T.: Eski Uygur Türkçesi

ET: Eski Türkçe

ETY: Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi

hlk.: halk ağızları

Hrzm. T.: Harezmi Türkçesi

Kaz. T.: Kazak Türkçesi

KB: Kutadgu Bilig

Kıp. T.: Kıpçak Türkçesi

Krg. T.: Kırgız Türkçesi

KT: Kamûs-ı Türkî

LL: Lehcetü'l-Lügat

ML: Meninski Lugati

Nog. T.: Nogay Türkçesi

Tat. T.: Tatar Türkçesi

YTS: Yeni Tarama Sözlüğü

Y. Uyg. T.: Yeni Uygur Türkçesi

Kaynaklar

- Akbaba, Dilek E. (2007), “Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”, *Bilig*, 42, 151-176.
- Aksan, Doğan (1971), *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: AÜ DTCF yayınları.
- Alkan, Hanife (2012), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu (Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi Fiil Örneği)”, *Turkish Studies*, 7/4, 671-688.
- Alkayış, M. Fatih (2009), “Çağdaş Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri” (Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği)”, *Turkish Studies*, 4/3, 60-70.
- Clauson, S. Gerard (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: The Clarendon Press.
- Çolak, Doğan (2014), “Saha Türkçesi İle Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eş-değerler”, *II. Genç Akademisyenler Sempozyumu*, 24-25 Kasım, Ankara, s. 595-625.
- Dilçin, Cem (2013), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK yayınları.
- Direkci, Bekir-Gülmez, Mevlüt (2012), “Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 133-154.
- Doğan, İsmail, Usta, Zerrin (2014), *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Ankara: Altınpost yayınları.
- Eraslan, Kemal-Sertkaya, O. F.-Yüce, Nuri (1979); *Kutadgu Bilig-III (İndeks)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.
- Ercilasun, A. Bican (vd.), (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (KTLS)*, Ankara: TC Kültür Bakanlığı yayınları.
- Ercilasun, A. Bican-Akkoyunlu, Ziyat (2015), *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lugâti't-Türk*, Ankara: TDK yayınları.
- Ercilasun, Ahmet (1993), *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ yayınları.
- Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı (II) (İndeks-Gramer)*, Ankara: TDK yayınları.
- Erol, Hülya Arslan (2014), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Ankara: TDK yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK yayınları.
- Güngör, O. Celal (2017), “Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesinde Yalancı Eş Değerler (İsim ve İsim Soylu Kelimeler Örneği)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 133-171.

- Hürmüzlü, Habib (2013), *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Kerkük: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı yayınları.
- Kara, Mehmet (2009), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar”, *Turkish Studies*, 4/4, 1056-1082.
- Kara, Mehmet (2011), *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, İstanbul Kesit yayınları.
- Kırkkılıç, H. Ahmet, (1999), *Lehçetü'l-Lügat*, Ankara: TDK yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2013), *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: TDK yayınları.
- Özeren, Mehmet (2014), “Salar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğer Sözcükler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/2, 111-127.
- Resulov, Asker (1995), “Akraba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu”, *Türk Dili*, 524, 916-924.
- Saatçi, Önder (2014), “Irak Türkleri Dil Çalışmaları Bibliyografyası”, *Diyalektolog*, 8, 21-47.
- Sami, Ş. (2012), *Kâmus-ı Türkî*, Balıkesir: Altınpost yayınları.
- Şirin, Hatice (2016), *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: TDK yayınları.
- ŞS (1962), “Dil Araştırmaları”, *Kardaşlık*, 2/8, 32.
- Tekin, Talât (2016), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK yayınları.
- Toparlı, Recep vd. (2012), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yayınları.
- Tulum, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı*, Ankara: TDK yayınları.
- Uğurlu, Mustafa (2012), “Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eş Değerlik Durumu”, *Turkish Studies*, 7/4, 215-222.
- Ünlü, Suat (2012), *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, Suat (2014), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Zülfikar, Hamza (1995), *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, Ankara: TDK yayınları.